

**ЕТАПИ ВІДТВОРЕННЯ ІНТЕР'ЄРУ
ВЕРХНЬОГО ХРАМУ ОДЕСЬКОГО КАТЕДРАЛЬНОГО
СПАСО-ПРЕОБРАЖЕНСЬКОГО СОБОРУ**

Творча архітектурна майстерня “М-Студіо”, Одеса, Україна

© Мещеряков В. М., 2019

<https://doi.org/>

У статті наведено інформацію щодо етапів розробки і реалізації науково-проектної документації відтворення інтер'єрів Верхнього храму видатного втраченого об'єкта культурної спадщини України – Одеського кафедрального Спасо-Преображенського собору. Собор був одним із найбільш значущих архітектурно-містобудівних і духовних об'єктів Одеси до руйнування у 1936 році. Його відтворення у 1999–2010 роках сприяло формуванню традиційного характеру історичного середовища Соборної площі та відродженню центра структури духовних будівель міста, а відтворення інтер'єрів завершило формування образу головного храму Одеси.

Ключові слова: науково-проектна документація, відтворення інтер'єрів храму, відтворення втраченого об'єкта культурної спадщини.

Постановка проблеми

Розробка науково-проектної документації для відтворення втраченого об'єкта культурної спадщини передбачає особливу ретельність у повторенні не тільки архітектурно-планувального та об'ємно-просторового рішень (Мещеряков, 2018д), а й декоративно-художнього оформлення як фасадів будівлі, так і інтер'єрів. Усі прийняті проектні рішення повинні ґрунтуватися на історичних описах, обмірюваннях, іконографічних матеріалах і інших достовірних джерелах, які були зібрані творчим колективом архітекторів, істориків, краєзнавців та інших фахівців (Орленко, 2016). У процесі проектування важливо усвідомити роль відтворюваного об'єкта в пам'яті громадян (Лосицький, 1999), в структурі історичної забудови і в формуванні туристичної привабливості населеного пункту (Петрик, Лукомський та Єзерський, 2009). Часто втрачений об'єкт створювався протягом тривалого періоду часу до руйнування, тому слід сформулювати етапи його будівництва, після чого визначити той етап, який найбільше підходить для відтворення не тільки самого об'єкта, але і традиційного характеру історичної забудови міста (Орленко, 2016, с. 132–135).

Аналіз документів, досліджень та публікацій

Темі відтворення втрачених об'єктів культурної спадщини України присвячені наукові праці В. В. Вечерського (2002), Ю. Г. Лосицького (1999), В. М. Мещерякова (2017а; 2017б; 2017в; 2018а; 2018б; 2018в; 2018г; 2018д), М. І. Орленка (2016), В. М. Петрика (2009) та інших. Від 2007 року ця робота регламентується “Порядком відтворення визначних об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини”, затвердженим спільним наказом Міністерства культури і туризму України та Міністерства регіонального розвитку та будівництва України від 05.11.2007 № 69/299 (зареєстрований Міністерством юстиції України 27 листопада 2007 за № 1315/14582). Цей документ єдиний, який регламентує в Україні процедуру відтворення втрачених пам'яток. В Україні відсутні державні будівельні норми щодо відтворення втрачених об'єктів культурної спадщини, хоча потреба в них є,

враховуючи велику кількість спотвореного історичного середовища і зруйнованих пам'яток за часів СРСР та незалежності України.

Мета дослідження – показати етапи формування просторового та декоративно-художнього рішень інтер'єрів відтвореного храму після завершення будівельно-монтажних робіт (Мещеряков, 2018б), що може стати в нагоді фахівцям, які працюють у сфері охорони культурної спадщини та відтворення втрачених пам'яток.

Виклад основного матеріалу

Не менш важливим завданням, ніж відтворення будівлі Собору (Мещеряков, 2018а), було відтворення інтер'єрів втраченого храму, які б доповнювали враження про цей об'єкт архітектури і мистецтва. Нижнього храму в історичному Соборі не було (Мещеряков, 2017б), тому його інтер'єри ми проектували по об'єктах-аналогах, відповідно до загальної концепції відтворення (Мещеряков, 2017а). Інтер'єр Верхнього храму досить добре описаний у різних історичних документах і детально відображений на збережених іконографічних матеріалах (Мещеряков, 2017г).

Замовник проекту відтворення – Чорноморський Православний фонд – прийняв рішення передусім виконати декоративну обробку і художнє оздоблення Нижнього храму, який запроєктували архітектори творчої архітектурної майстерні (ТАМ) “М-Студіо” в образі храму сакрального, фізичного, земного і освячений на Різдво 2005 року в ім'я Інокентія (Борисова), Одеського Чудотворця. Верхній храм Собору був храмом духовним, піднесеним, його художнє оздоблення відтворювалося в академічному стилі, за наявними описами та історичними фотографіями (рис. 1).

Рис. 1. Історичні фотографії інтер'єрів Собору, види на іконостас і на хори. Архів “М-Студіо”

У 2003–2008 роках планувалося завершити інженерне забезпечення (Мещеряков, 2018в), оздоблювальні та художньо-декоративні роботи у Нижньому і Верхньому храмах, відзначивши таким чином двохсоту річницю його освячення у 1807 році. Роботи з відтворення Собору не зупинялися, а головним завданням після освячення Нижнього храму у 2005 році стали роботи з відтворення інтер'єрів Верхнього храму. Освячення Верхнього храму відбулося 21 липня 2010 року, хоча декоративно-художні роботи тривають і у 2019 році. Проект інтер'єрів Верхнього храму був розроблений у 2004–2005 роках колективом ТАМ “М-СТУДІО”, одночасно із проектами інтер'єрів хрестелень для дітей, для дорослих і Андріївської зали (Мещеряков, 2017в; 2018г; 2018г). Улітку 2005 року у притворі вже освяченого Нижнього храму проходила виставка проекту Верхнього храму і проекту надгробків над могилами князя і княгині Воронцових у Нижньому храмі, перепоховання яких планувалося провести до кінця 2005 року. 3 серпня 2005 року, у рамках громадського обговорення, містобудівною радою при управлінні архітектури та містобудування Одеської міськради було розглянуто науково-проектну документацію відтворення інтер'єрів Верхнього храму Одеського кафедрального Спасо-Преображенського собору. Члени містобудівної ради та присутні були ознайомлені з виконаними на той момент у Соборі будівельними, інженерними, оздоблювальними та художньо-декоративними

роботами і основними принципами, на яких ґрунтувалася розробка проектів інтер'єрів приміщень Нижнього храму (молитовний зал, вівтар з іконостасом, Андріївська зала, хрестильні), а також розробка проекту інтер'єрів Верхнього храму. Особливу подяку ми ще раз висловили одеситці Чумак Ользі Іванівні (Мещеряков, 2017г), яка подарувала нам 11 автентичних історичних фотографій Собору зі свого сімейного архіву (рис. 1). Збільшені копії фотографій інтер'єрів зруйнованого храму були представлені у складі науково-проектної документації. За підсумками розгляду містобудівна рада рекомендувала представлену роботу до подальшого застосування.

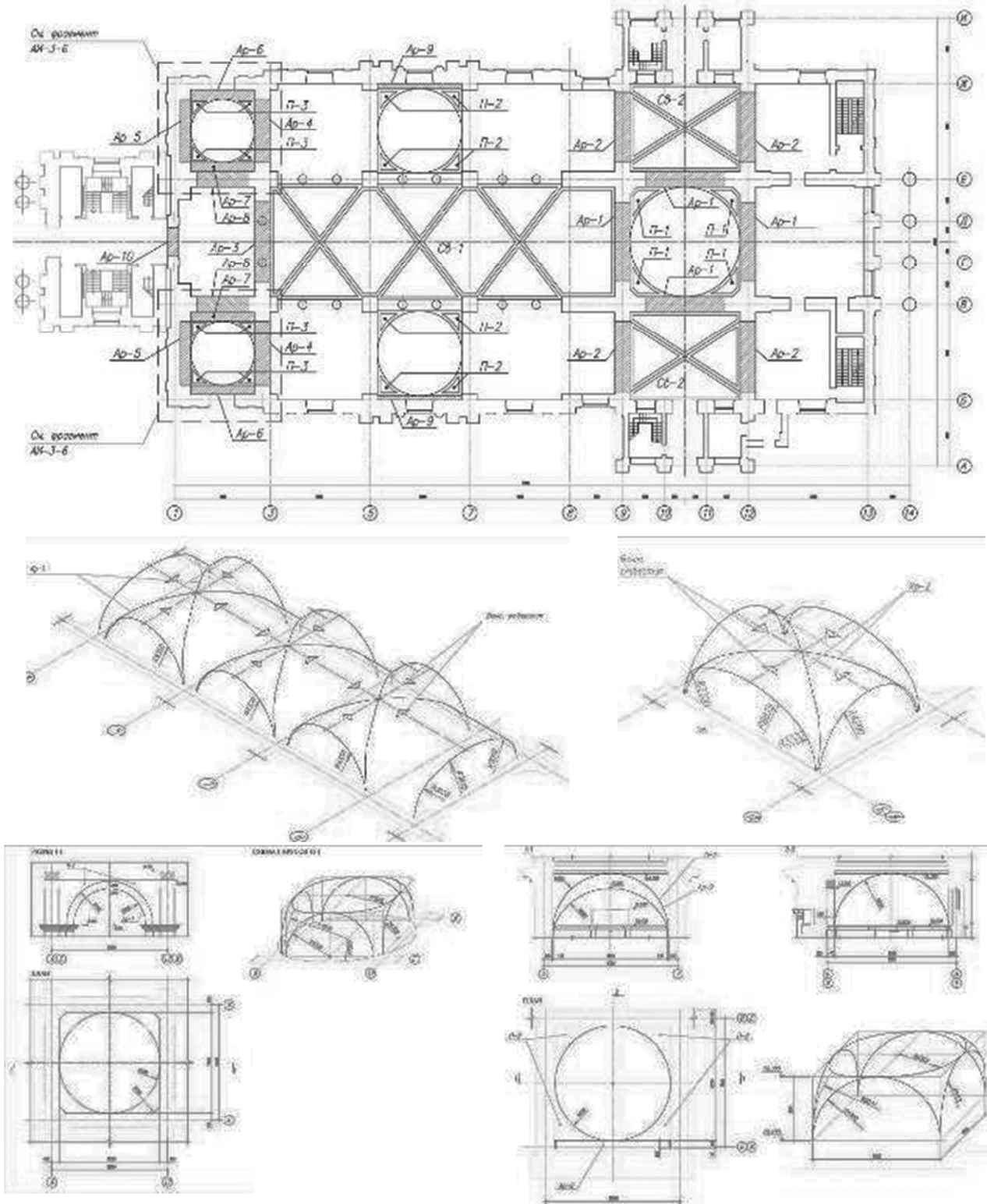

Рис. 2. Побудова геометрії поверхонь стелі Верхнього храму. Архів М-Студіо

Після завершення будівельно-монтажних робіт у 2005 році, сформувався об'єм молитовного залу (трапезної) Верхнього храму з плоскими стелями, тому передусім ми розробили геометрію їх поверхонь (рис. 2) для подальшого проектування, монтажу та декорування. Цей об'єм складався з центрального (рис. 3) і двох бокових нефів. Центральний неф в історичній будівлі мав плафон у вигляді арок і склепінь, а також вітрил під барабаном головного куполу, під середніми і малими куполами (рис. 3).

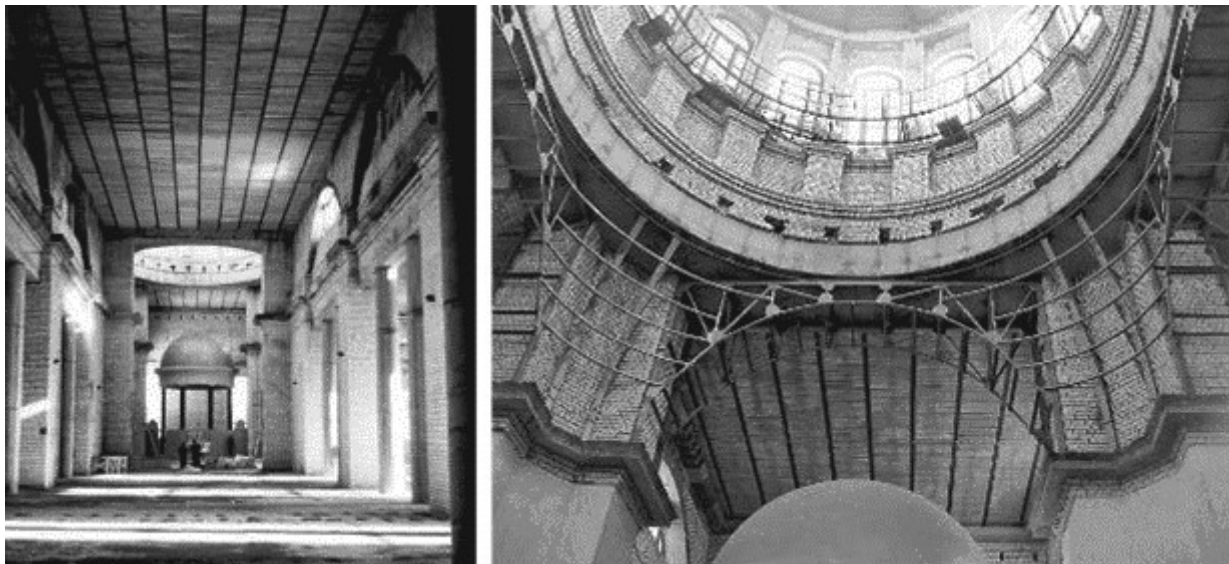

Рис. 3. Інтер'єри Верхнього храму до оздоблювальних робіт. Фото В. М. Мещерякова

Поверхні арок, склепінь і вітрил були поєднані з будівельними розрізами будівлі, розроблені креслення архітектурного декору, виконані розгортки стін (рис. 4) і детальні плани плафонів. Для визначення вартості матеріалів і робіт був виконаний розрахунок обсягів внутрішніх опоряджувальних робіт по інтер'єрах Верхнього храму.

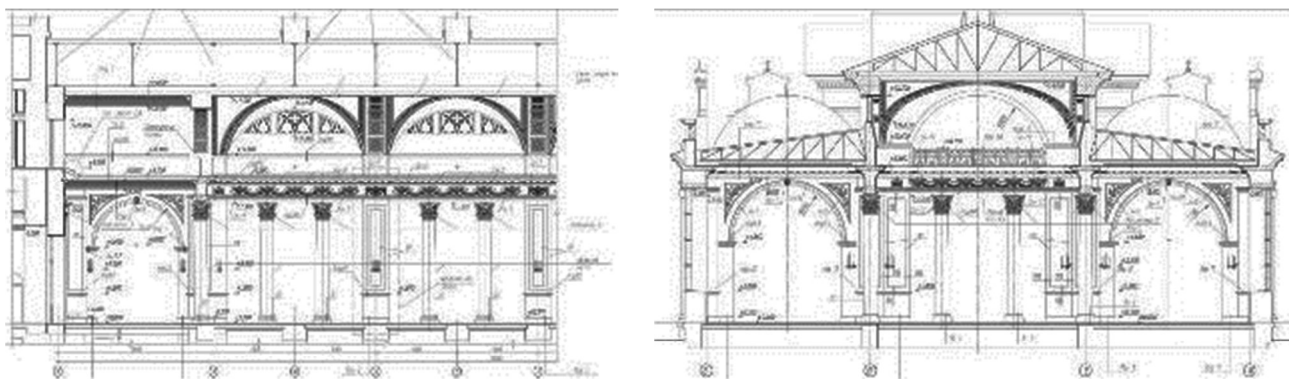

Рис. 4. Креслення розрізів з розгортками стін та архітектурним декором. Архів "М-Студіо"

Головний іконостас зруйнованого Собору був мармуровим (рис. 5), його виготовили у 1889 році фахівці Одеської майстерні мармурових виробів під керівництвом Леопольдо Менціоне, члена комітету італійського благодійного товариства (Мещеряков, 2017г). Зберігся замковий камінь арок іконостасу у вигляді херувима (рис. 6), який використовувався нами при визначенні пропорцій елементів у проекті іконостасу і для виготовлення нових деталей.

Історичний мармуровий іконостас мав велику вагу і розташовувався на фундаменті, а не на перекритті, оскільки Нижнього храму у зруйнованому Соборі не було. У розробці конструктивних рішень відтворення Собору в місцях основних навантажень від іконостасу і від сіні у вівтарі, були запроєктовані металеві балки перекриття, які сприйняли від них значне навантаження.

Для зменшення навантаження на конструктиви, фахівцями “М-Студіо” був розроблений проект мармурового іконостасу (рис. 7) у вигляді металевого каркасу, який облицьовується мармуровими плитами та архітектурним декором, виготовленим з мармуру. Крім головного мармурового іконостасу, в історичному Соборі були малі іконостаси з деревини (Мещеряков, 2017г), а також покриви з кіотами для розміщення ікон. Для їх виготовлення також були розроблені відповідні проекти.

Рис. 5. Історичний мармуровий іконостас
Архів “М-Студіо”

Рис. 6. Автентичний замковий камінь
Архів “М-Студіо”

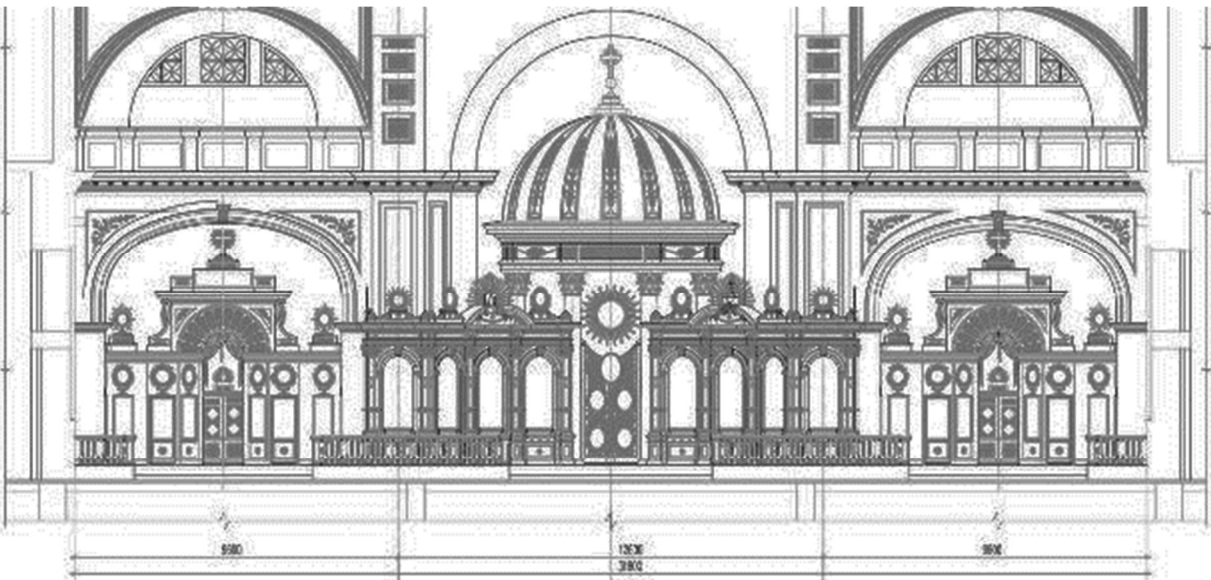

Рис. 7. Розгортка мармурового іконостасу та малих іконостасів. Архів “М-Студіо”

Окремою темою було написання ікон для мармурового іконостасу Верхнього храму. Автори проекту відтворення Собору вважали, що кожна з них повинна бути не тільки відтворена за наявною іконографією і описами, а водночас бути оригінальним твором мистецтва, не просто копією. З цим завданням упорався художник Г. І. Журавський, який мав великий досвід написання творів живопису в академічному стилі, в тому числі ікон. Основною в його творчості була тема ілюзорного живопису, коли площина перетворюється художником в об'єм і простір. Чорноморський Православний фонд розглянув подані Г.І. Журавським ескізи майбутніх робіт і уклав з ним контракт на написання ікон для мармурового іконостасу, виділивши для розміщення іконописної майстерні одне з приміщень Нижнього храму (рис. 8) з природним освітленням. Г. І. Журавський до своєї роботи поставився не формально, ретельно вивчав різні джерела і робив декілька ескізів кожної ікони і її фрагментів, що

займало багато часу. Ескізи ікон Г.І. Журавського неодноразово обговорювалися авторами і консультантами проекту.

Рис. 8. Іконописна майстерня у Соборі.
Фото В. М. Мещерякова

Рис. 9. Відтворений мармуровий іконостас.
Фото В. М. Мещерякова

Мармурові покрови для розміщення кіоту історичної Касперівської ікони Божої Матері раніше розташовувалися біля південної стіни поруч із малим іконостасом. Покрови були відтворені за проектом архітектора О. В. Зелинської у вигляді металевого каркасу з двох вертикальних ферм, прикріплених до несучих стінових конструкцій. Таке рішення викликане необхідністю мінімізувати навантаження на перекриття. Металевий каркас був облицьований мармуровими плитами і мармуровим декором, за підсумками чого у Верхньому храмі з'явився ще один відтворений об'єкт (рис. 10).

Рис. 10. Мармуровий покров
Фото В. М. Мещерякова

Рис. 11. Урочисте освячення Собору у 2010 році
Фото В. М. Мещерякова

Урочисте освячення Верхнього храму і всього Одеського кафедрального Спасо-Преображенського собору відбулося 21 липня 2010 року (рис. 11). Чорноморський Православний фонд, як замовник проекту, передав Єпархії архівний примірник проектної документації, згідно з якою відтворювався Собор, в тому числі альбоми креслень об'ємно-просторового і декоративно-художнього рішень оздоблення інтер'єрів Верхнього храму, шаблони архітектурних елементів для поверхонь стін і стелі, тощо.

Висновки

Збереження об'єктів культурної спадщини та формування традиційного характеру середовища в історичних місцях з відтворенням цінних втрачених об'єктів є пріоритетом органів державної влади і місцевого самоврядування успішних міст зі сталим розвитком. Створення нових туристичних маршрутів приносить постійний прибуток для місцевих бюджетів. У поняття відтворення втраченої пам'ятки включається не тільки відродження історичного середовища вулиць і площ, а й формування інтер'єрів, без яких цей процес був би неповноцінним. Відтворення інтер'єрів Верхнього храму (рис. 12) за історичними описами і фотографіями було творчим процесом, в результаті якого завершилося формування образу відбудованого Одеського кафедрального Спасо-Преображенського собору, який став одним із популярних місць в Одесі, яке відвідують і громадяни міста, і туристи.

Рис. 12. Сучасні фотографії інтер'єрів Собору, види на іконостас і на хори. Фото В. М. Мещерякова

Бібліографія:

- Вечерський, В. В., 2002. *Втрачені об'єкти архітектурної спадщини України*. Київ: ЕСЕ.
- Лосицький, Ю. Г., 1999. *До питання відтворення втрачених пам'яток архітектури*. *Збірник наукових праць*, 1. Київ: АНТ, с. 25–27.
- Мещеряков, В. М., 2017в, Проект хрестильні для дітей у відтвореному Одеському кафедральному Спасо-Преображенському соборі. *Архітектурний вісник КНУБА*, 13. Київ: КНУБА, с. 530–537.
- Мещеряков, В. М., 2017г, Основні вихідні дані, які послужили підставою для розробки проекту відтворення Одеського кафедрального Спасо-Преображенського собору. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*, 49. Київ: КНУБА, с. 158–164.
- Мещеряков, В. М., 2018а, Затверджувальна частина науково-проектної документації відтворення Одеського кафедрального Спасо-Преображенського собору. *Містобудування та територіальне планування*, 68. Київ: КНУБА, с. 348–355.
- Мещеряков, В. М., 2018б, Особливості науково-проектної документації щодо відтворення будівлі Одеського кафедрального Спасо-Преображенського собору. *Архітектурний вісник КНУБА*, 16. Київ: КНУБА, 2018. с. 409–416.
- Мещеряков, В. М., 2018в, Інженерне забезпечення відтвореного Одеського кафедрального Спасо-Преображенського собору. *Комунальне господарство міст*, 142. Харків: ХНУ міського господарства ім. О. М. Бекетова, с. 205–212.
- Мещеряков, В. М., 2018г, Проект хрестильні для дорослих у відтвореному Одеському кафедральному Спасо-Преображенському соборі. *Містобудування та територіальне планування*, 66. Київ: КНУБА, с. 418–425.
- Мещеряков, В. М., 2018г, Композиційні рішення інтер'єру Андріївської зали відтвореного Одеського кафедрального Спасо-Преображенського собору. *Архітектурний вісник КНУБА*, 16. Київ: КНУБА, с. 530–537.
- Мещеряков, В. М., 2018д, Визначення пропорцій будівлі в ескізному проекті відтворення Одеського кафедрального Спасо-Преображенського собору. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*, 52. Київ: КНУБА, с. 343–350.
- Мещеряков, В. М., 2017а. *Відтворення Одеського кафедрального Спасо-Преображенського собору*.

Одеса: Фенікс.

Мещеряков, В. М., 2017б, Всеукраїнський конкурс на кращий проект відтворення Одеського кафедрального Спасо-Преображенського собору. *Містобудування та територіальне планування*, 65 Київ: КНУБА, с. 376–383.

Орленко, М. І., 2016, Проблема реставрації і відтворення в сучасному світі. *Науковий вісник будівництва*, 2(84), с. 132–135.

Петрик, В., Лукомський, Ю. та Єзерський, М., 2009, Відтворення втраченої історичної забудови на вулиці Федорова у Львові. *Вісник “Укрзахідпроектреставрація”*, 19, с. 216–230.

References

Vechersky, V.V., 2002. Lost objects of the architectural heritage of Ukraine. Kyiv: ESE.

Losytsky, YU. H., 1999. To the issue of reproduction of lost architectural monuments. *Zbirnyk naukovykh prats*, 1. Kyiv: ANT, s. 25–27.

Meshcheryakov, V. M., 2017v, Draft baptizing for children in a reproduction of the Odessa Cathedral of the Transfiguration of the Savior Cathedral. *Arkhitekturnyy visnyk KNUBA*, 13. Kyiv: KNUBA, s. 530–537.

Meshcheryakov, V. M., 2017h, The main source data, which served as the basis for the development of a project for the reproduction of the Odessa Cathedral of the Transfiguration of the Savior Cathedral. *Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannya*, 49. Kyiv: KNUBA. s. 158–164.

Meshcheryakov, V. M., 2018a, An assertive part of the scientific and design documentation for the reproduction of the Odessa Cathedral of the Transfiguration Cathedral. *Mistobuduvannya ta terytorialne planuvannya*, 68. Kyiv: KNUBA, s. 348–355.

Meshcheryakov, V. M., 2018b, Features of scientific and project documentation on the reconstruction of the building of the Odessa Cathedral of the Transfiguration of the Savior Cathedral. *Arkhitekturnyy visnyk KNUBA*, 16. Kyiv: KNUBA, 2018. s. 409–416.

Meshcheryakov, V. M., 2018v, Engineering support of the reconstructed Odessa Cathedral of the Transfiguration Cathedral. *Komunalne hospodarstvo mist*, 142. Kharkiv: KHNU miskoho hospodarstva im. O. M. Beketova, s. 205–212.

Meshcheryakov, V. M., 2018h, Draft baptizing for adults in the reconstructed Odessa cathedral of the Transfiguration Cathedral. *Mistobuduvannya ta terytorial'ne planuvannya*, 66. Kyiv: KNUBA, s.418-425.

Meshcheryakov, V. M., 2018g, Compositional solutions of the interior of the Andreevsky Hall of the reconstructed Odessa Cathedral of the Transfiguration Cathedral. *Arkhitekturnyy visnyk KNUBA*, 16. Kyiv: KNUBA, s. 530–537.

Meshcheryakov, V. M., 2018d, Determination of the proportions of the building in the sketch project of the reproduction of the Odessa Cathedral of the Transfiguration of the Savior Cathedral. *Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannya*, 52. Kyiv: KNUBA, s. 343–350.

Meshcheryakov, V. M., 2017a. The reproduction of the Odessa Cathedral of the Transfiguration Cathedral. *Odesa: Feniks*.

Meshcheryakov, V. M., 2017b, All-Ukrainian contest for the best project for the reproduction of the Odessa Cathedral of the Transfiguration of the Savior Cathedral. *Mistobuduvannya ta terytorialne planuvannya*, 65 Kyiv: KNUBA, s. 376–383.

Orlenko, M. I., 2016, The problem of restoration and reproduction in the modern world. *Naukovyy visnyk budivnytstva*, 2(84), s. 132–135.

Petryk, V., Lukomsky, YU. ta Yezersky, M., 2009, Restoration of lost historical building on Fedorov Street in Lviv. *Visnyk “Ukrzakhidproektrestavratsiya”*, 19, s. 216–230.

Volodymyr Meshcheriakov

STAGES OF RECREATION OF THE UPPER TEMPLE INTERIOR OF THE ODESA TRANSFIGURATION CATHEDRAL

Creative architectural studio M-STUDIO, Odessa, Ukraine

© Meshcheriakov V. M., 2019

The article gives the information concerning the developmental features of the scientific and design documentation for the recreation of the Upper Temple interiors of the outstanding lost cultural heritage object

of Ukraine – the Odesa Transfiguration Cathedral. The development of the scientific and design documentation for the recreation of the lost cultural heritage object requires special care not only in the repetition of architectural and planning and spacing solutions, but also ornamental finishing of both the facades of the building and the interiors. All the adopted design decisions should be based on the historical descriptions, measurements, iconographic materials and other reliable sources, collected by a creative team of architects, historians, ethnographers and other specialists. During the process of designing, it is important to understand the role of the object in the memory of citizens, in the structure of the historical development and in the formation of the tourist attractiveness of the city. The Odesa Transfiguration Cathedral was one of the most significant architectural and spiritual objects of Odesa until its destruction in 1936. Its recreation in 1999–2007 contributed to the traditional character formation of the historical environment of Cathedral Square and the structural center of the city spiritual buildings. Not least important task was to recreate the interiors of the lost temple, which would add the impression about this object of architecture and art. There was not the Lower Temple in the Cathedral. So its interiors were designed by us in comparison with the similar objects (analogues), in accordance with the general concept of recreation. The Upper Temple of the Cathedral was a spiritual temple. Its decorative design was reproduced by us in the academic style, according to the existing descriptions and historical photographs (Fig. 1). The ceremonial consecration of the Upper Temple and the Odesa Transfiguration Cathedral took place on July 21, 2010 (Fig. 11). The preservation of the cultural heritage objects and the formation of the traditional nature of the environment in the historic places with the recreation of the lost objects is a priority of the government bodies and institutions of local government of the successful cities with sustainable development. The creation of new tourist trails brings fixed returns to the local budgets. The concept of the recreation of the lost monument includes not only the revival of the historical environment of streets and squares, but also the formation of interiors, without which this process would not be complete. The recreation of the Upper Temple's interiors according to the historical descriptions and photographs was a creative process. As a result the formation of the image of the Odesa Transfiguration Cathedral was finished. Then it was dedicated in 2010 and became one of the most popular places in Odessa, which is visited by both the citizens and the tourists.

Key words: scientific and design documentation, recreation of the Upper Temple interiors, recreation of the lost cultural heritage object.